

ЕКСКАРСІЯ ЯК ВАЖЛИВА ФОРМА МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

EXCURSION AS AN IMPORTANT FORM OF MUSEUM AND PEDAGOGICAL WORK IN THE PROCESS OF MASTERING THE EDUCATIONAL FIELD OF "NATURAL SCIENCE"

У статті проаналізовано основні форми музейно-педагогічної роботи у процесі опанування учнями загальноосвітньої школи освітньої галузі «Природознавство». Констатовано роль природничих дисциплін у суспільному та особистому житті, доведено необхідність пошуку шляхів мотивування сучасних здобувачів середньої освіти на вивчення дисциплін про природу. Доведено, що одним із таких шляхів може стати впровадження здобутків музейної педагогіки. Проаналізовано основні положення Державного стандарту базової середньої освіти та визначено мету природничої освітньої галузі, а також компетентності, що мають формуватися в школярів у процесі вивчення природничих дисциплін.

Вказано на причини, що визначають продуктивність музейно-педагогічної діяльності у процесі формування ключових компетентностей освітньої галузі «Природознавство». Це, зокрема, трансформація сучасних музеїв в установи саморозвитку та самозбагачення особистості шляхом вивчення представлених експонатів з допомогою новітніх форм, інструментів та засобів; діяльність музейних установ на основі принципів участі, інклюзії, інтерактивності, креативності, універсальності, віртуалізації, мультикультурності тощо.

Подано класифікацію форм музейно-педагогічної діяльності, визначено найбільш оптимальні з них у процесі вивчення природничих дисциплін. Констатовано, що однією з найважливіших форм діяльності музею є екскурсія, тобто відвідування школярами музею чи виставки з метою сприймання візуальних об'єктів, що є предметом вивчення. Подано класифікацію екскурсій, перелічено етапи організації музейної екскурсії. Наголошено на впливі інформаційно-комунікаційних технологій на урізноманітнення методики екскурсій. Відтак охарактеризовано особливості віртуальної екскурсії як форми організації освітнього процесу, що передбачає наочну демонстрацію цифровими засобами віртуального відображення реально існуючих об'єктів (А. Дробін). Названо переваги віртуальної екскурсії (доступність, універсальність, креативний потенціал тощо).

Ключові слова: музейна педагогіка, музейно-педагогічна діяльність, форми

музейно-педагогічної діяльності, екскурсія, освітня галузь «Природознавство», учні.

The article analyzes the main forms of museum-pedagogical work in the process of mastering the "Natural Science" field of study by secondary school students. The role of natural sciences in social and personal life has been determined, and the necessity of finding ways to motivate modern students of secondary education to study natural sciences has been proven. It has been proven that one of these ways can be the implementation of the achievements of museum pedagogy.

The main provisions of the State Standard of basic secondary education were analyzed and the purpose of the science education field was determined, as well as the competences that should be formed in schoolchildren in the process of studying science disciplines.

The reasons that determine the productivity of museum-pedagogical activity in the process of forming key competencies of the educational field "Natural Science" are indicated. This is, in particular, the transformation of modern museums into institutions of self-development and self-enrichment of the individual by studying the presented exhibits with the help of the latest forms, tools and means; activities of museum institutions based on the principles of participation, inclusion, interactivity, creativity, universality, virtualization, multiculturalism, etc.

The classification of forms of museum-pedagogical activity is presented, the most optimal of them in the process of studying natural sciences are determined. It was established that one of the most important forms of museum activity is an excursion, that is, a visit by schoolchildren to a museum or an exhibition in order to perceive visual objects that are the subject of study. The classification of excursions is presented, the stages of organizing a museum excursion are listed. The influence of information and communication technologies on the diversification of excursion methods is emphasized. Thus, the peculiarities of the virtual excursion as a form of organization of the educational process, which involves a visual demonstration by digital means of virtual display of real existing objects (A. Drobin), are characterized. The advantages of a virtual excursion (accessibility, versatility, creative potential, etc.) are named.

Key words: museum pedagogy, museum-pedagogical activity, forms of museum-pedagogical activity, excursion, educational branch "Natural Science", schoolchildren.

УДК 37.01:069.01
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.36>

Невмержицька О.В.,
доктор пед. наук,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Різноманітність світу, що нас оточує, необхідність збереження природного середовища тощо актуалізують необхідність опанування школярами природничих дисциплін, до яких, зокрема, належать: біологія, хімія, фізика, астрономія тощо. Вивчення названих навчальних предметів сприяє кращому розумінню природного

світу, допомагає учням зрозуміти сутність природних явищ та законів. Усвідомлення вагомості ролі природи у житті людини, спонукає школярів до прояву поведінки, спрямованої на збереження навколишнього середовища, ошадливе використання природних ресурсів тощо. Зрештою вивчення природи дає змогу учням краще зрозуміти самих себе,

свою роль у навколишньому світі, а також зв'язки із живою та неживою природою.

Однак, як показує освітня практика, сучасні школярі не надто прагнуть до опанування навчальних дисциплін освітньої галузі «Природознавство». У майбутньому вони часто бачать себе юристами, журналістами, економістами тощо, а тому не приділяють належної уваги предметам природничого циклу.

З огляду на це, постає питання пошуку шляхів мотивування сучасних здобувачів середньої освіти на вивчення дисциплін про природу. Зокрема, одним з таких шляхів ми вважаємо урізноманітнення педагогічного інструментарію, що використовується на уроках. Переконані, що значним освітнім потенціалом володіє музейно-педагогічна діяльність, що володіє значним арсеналом цікавих та нешаблонних форм комунікації із школярами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання використання здобутків музейної педагогіки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти стало предметом досліджень низки науковців. Зокрема, до цієї проблематики зверталися О. Караманов [3–4], І. Удовиченко [6], Н. Філіпчук [7] та ін. Науковці не лише роблять спробу визначення основних категорій музейної педагогіки та виокремлення теоретичних засад цієї галузі педагогіки, але й пропонують практичний інструментарій, спрямований на розвиток різнобічно і гармонійно розвиненої особистості в умовах співпраці закладів загальної середньої освіти та музейних установ.

Натомість А. Дробін [2], Ю. Малієнко, Т. Ремех [5] та ін. наголошують на ролі музейної екскурсії, зокрема, віртуальної, у процесі навчання природничих дисциплін. Зокрема, вони зосереджуються на виокремленні методичних прийомів, що можуть використовуватися у процесі проведення екскурсії до музею з освітньою метою.

Мета статті полягає у визначенні форм музейно-педагогічної роботи, корисних для опанування природничих дисциплін, та визначенні характерних особливостей екскурсії як провідної форми діяльності музею.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти [1] метою природничої освітньої галузі визначено формування особистості учня, який: обізнаний із основними закономірностями природи (живої і неживої); уміє досліджувати природу; усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу; спроможний оцінювати вплив природничих наук, техніки, а також технологій на сталий розвиток суспільства та наслідки людської діяльності у природі; здатний відповідально взаємодіяти з навколишнім природним середовищем.

У процесі опанування природничих дисциплін у школярів має формуватися: вільне володіння

державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у випадку відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [1].

Реалізація мети природничої освітньої галузі, а також формування ключових компетентностей означеної галузі можуть здійснюватися різними засобами навчальної діяльності. Продуктивною у цьому сенсі видається музейно-педагогічна діяльність.

Адже, на сучасному етапі, на переконання Н. Філіпчук, спостерігаються нові тенденції та виклики, що постали перед музеями та закладами освіти. Авторка виділяє, зокрема, такі: відбувається інтенсивне проникнення музейної культури до різних суспільних станів, зокрема до молодіжного середовища; трансформація музею як формальної інституції, відвідування якої адмініструється, у місце культурного, інтелектуального, духовного, громадянського збагачення, саморозвитку та самовдосконалення; перетворення музею для багатьох відвідувачів у «третій дім» після домівки і місця роботи чи навчання; трансформація музею як культурної споруди, в якій зберігаються та експонуються пам'ятки духовної і матеріальної культури, у культурно-освітній центр, в якому експонати представляються, вивчаються, досліджуються з допомогою новітніх методів, форм, інструментів і засобів; зростання активності молодого покоління у повторному відвідуванні музейних установ [7, с. 64–65].

Крім цього, ефективному формуванню компетентностей освітньої галузі «Природознавство» сприяє сучасна модель музею, що базується на таких дидактичних принципах організації його діяльності:

- партисипації, що передбачає відкритість до людей, спільну участь різних суб'єктів у створенні музейного контенту;
- інклюзії, що забезпечує включеність різних людей в освітній простір музею;
- інтерактивності, що означає організацію спільної діяльності у просторі музею;
- креативності, тобто створення умов для пошуку і осягнення музейної інформації відвідувачем з наступним її творчим застосуванням;
- універсальності, що передбачає залучення до роботи відвідувачів різних вікових категорій;
- віртуалізації, що реалізується шляхом використання віртуального простору та інших медіа-технологій;
- мультикультурності, тобто включеності до співпраці в умовах музейного простору людей

різних національностей, етнічної приналежності, мовного походження тощо [4, с. 76].

Завдяки багатоманіттю форм музейно-педагогічної у школярів з'являється можливість пізнати світ природи шляхом наукового дослідження, опрацьовувати, систематизувати та презентувати інформацію природничого характеру, усвідомлювати закономірності природи, а також роль природничих наук у людському житті, розвивати власне наукове мислення та набувати досвід розв'язання проблем природничого змісту. Принагідно зазначимо, що специфічною властивістю музейно-педагогічних форм роботи є використання музейного предмету в комунікативному музейному процесі.

Різні форми музейно-педагогічної діяльності І. Удовиченко класифікує за:

- ступенем активності відвідувача (пасивні (самостійний огляд, лекції), активні (майстер-класи, інтерактивні програми));

- масштабністю заходів (у часі (короткі оглядові екскурсії, тривалі проекти тощо), у просторі (заходи у межах та поза межами музейного простору), за глибиною розкриття матеріалу (оглядові екскурсії, тематичні конференції, семінари));

- способом комунікації з аудиторією (безпосередній контакт (екскурсії, лекції), знеособлений контакт (побудова експозиції із врахуванням психологічних характеристик відвідувачів), опосередкований контакт (експлікації, аудіогіди, відеоряди, плакати, скринсейвери, музейні сайти, мультимедійні кіоски, просвітницькі інтернет-програми, музейні фільми)) [6, с. 30].

При цьому, на переконання О. Караманова, вибір форм педагогічної діяльності залежить від видів музеїв, в яких вони реалізуються. Зокрема, вибір інструментарію у природничому музеї здійснюється із врахуванням наукового характеру музейно-педагогічної діяльності. Відтак тут реалізуються такі форми, як коментовані екскурсії, проектна робота із презентацією пошукового матеріалу, проблемні заняття. У науково-технічних музеях застосовуються елементи наукової освіти та проектна робота, пізнавальні екскурсії, наукові квести, заняття-дослідження тощо [3].

На наше переконання, у процесі опанування учнями природничих дисциплін оптимально використовувати різноманітні форми музейно-педагогічної діяльності. При цьому при їх виборі варто орієнтуватися на тему та мету заняття, вік школярів, їхній попередній досвід та уподобання тощо.

Однією з найважливіших форм діяльності музею є екскурсія. Вона полягає у відвідуванні школярами музею чи виставки з метою сприймання візуальних об'єктів, що є предметом вивчення.

За змістовим компонентом екскурсії поділяються на:

- оглядові, тобто кілька екскурсій, об'єднаних спільною тематикою;

- об'єктні, або екскурсії на конкретний об'єкт, галерею чи музей;

- тематичні, тобто екскурсії, спрямовані на розкриття конкретної теми;

- біографічні, спрямовані на вивчення конкретної історичної особи;

- природничі та технічні, що полягають у безпосередньому вивченні об'єктів, явищ, процесів, законів живої та неживої природи;

- краєзнавчі, метою яких є вивчення історії та природи рідного краю;

- історико-культурні, або екскурсії, завданням яких є розкриття періодів історії розвитку держави та національної культури [2, с. 240].

Організація екскурсії передбачає три етапи. На підготовчому етапі визначається тематика, мета, завдання та зміст екскурсії, попереднє ознайомлення педагога з музейною експозицією, складається план маршруту тощо. На основному етапі відбувається власне екскурсія: школярі спостерігають за об'єктами, що вивчаються, фіксують інформацію, виконують завдання, отримані на етапі перед екскурсійного інструктажу. Завершальний етап екскурсії передбачає підбиття підсумків, рефлексію, аналіз незрозумілих моментів, обговорення тематики наступних екскурсій.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволив урізноманітнити методику екскурсій. Відтак сьогодні у роботі закладів загальної середньої освіти використовуються також віртуальні екскурсії. За визначенням А. Дробіна, «це така форма організації освітнього процесу, що передбачає наочну демонстрацію цифровими засобами віртуального відображення реально існуючих об'єктів ... з метою самостійного ознайомлення, спостереження, вивчення, опису цих об'єктів, збору необхідної візуальної інформації для задоволення дозвілево-розважальної, науково-пізнавальної чи навчальної потреб» [2, с. 240] До екскурсійних об'єктів науковець відносить парки, музеї, галереї, курорти, виробничі або природні об'єкти, пам'ятки тощо.

Перевагами віртуальної екскурсії є: доступність, можливість повторного перегляду; універсальність, адже така екскурсія може використовуватися на уроках з будь-якого предмету чи з будь-якої теми; значна кількість музеїв світу оснащені онлайн-забезпеченням, яке може використати кожен учень з освітньою метою; зрозуміла мова отримання інформації з онлайн-джерел; креативний потенціал віртуальної екскурсії, що створює умови для розвитку учнівської творчості [5, с. 259].

Відтак школярі за посередництва інформаційно-комунікаційних технологій можуть відвідувати Національний науково-природничий музей НАН України, палеонтологічний музей (м. Київ), музей мінералів (м. Київ), музей Галілео, Акваріум

Монтерей-Бей, Музей природознавства (м. Лондон) тощо.

Віртуальні екскурсії можуть інтегруватися у шкільні уроки, на основі учнівських спостережень можна формулювати домашні завдання. Зокрема, таке завдання може полягати в тому, щоб діти відчули себе в ролі екскурсовода та самостійно ознайомили товаришів із експозицією природничого музею. Окрім цього, віртуальні екскурсії можуть лягти в основу учнівської проектної роботи тощо.

Висновки. Отже, у процесі опанування учнями освітньої галузі «Природознавство» надзвичайно ефективним може стати впровадження елементів музейної педагогіки. Різні форми музейно-педагогічної діяльності можуть мотивувати дітей на вивчення природничих дисциплін, урізноманітнювати освітній процес тощо. Основною формою такої діяльності може стати екскурсія, що дозволяє безпосередньо презентувати об'єкти, які вивчаються. Відтак це сприяє кращому розумінню навчального матеріалу, формуванню в учнів системного та критичного мислення тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
URL : [https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898)

[pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898)

2. Дробін А. Віртуальна екскурсія як форма організації освітнього процесу природничої дисципліни: методичні особливості. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 239–246.

3. Караманов О. В. Музейна дидактика у системі організації комунікації з відвідувачами. *Матеріали Восьмої науково-практичної конференції "Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи" (Київ, 1-2 жовтня 2020 р.)*. Київ : НКПІКЗ, 2020. С. 55-57

4. Караманов О. Принципи організації музейних занять: від просвітництва та ідеології – до інтерактивності та універсальності. *Історико-педагогічний альманах*. 2019. № 1. С. 74-77.

5. Малієнко Ю., Ремех Т. Віртуальні екскурсії в контексті онлайн-навчання учнів. *Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19* : збірник матеріалів доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу, м. Київ, 27 травня 2021 р. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. С. 258–262.

6. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика. Київ : логос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

7. Філіпчук Н. Музейна педагогіка – теоретична основа педагогічно-просвітницької діяльності закладів освіти і культури. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2020. № 2(2). С. 61–70.